

DANIEL RECASENS I VIVES

TENDÈNCIES FONÈTIQUES I CLASSIFICACIÓ DIALECTAL AL DOMINI LINGÜÍSTIC CATALÀ

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball prova d'establir una classificació dels dialectes del català fonamentada en diferències i afinitats fonològiques i de realització fonètica. Un aspecte força significatiu d'aquesta classificació és la presa en consideració de tendències de pronúncia. Certament, una avaluació de varietats dialectals ha d'aglutinar trets fonètics individuals en tendències i ressaltar l'impacte d'aquestes tendències sobre l'estructura fonològica. Així, per exemple, és desitjable entreveure fenòmens de realització fonètica en posició de coda sil·làbica aparentment heterogenis (lenició d'oclusives orals, transformació d'oclusiva oral i *s* en consonant líquida, confusió entre *r* i *l*...) com a manifestació d'una tendència general a afavorir estructures sil·làbiques de tipus CV en detriment d'estructures de tipus VC.

L'anàlisi que es reporta en aquest estudi és parcial pel fet que només s'ocupa de fenòmens fonètics i fonològics, i no pas de tots (per exemple, no es prenen en consideració les diferències dialectals d'accentuació ni d'entonació). Les dades procedeixen, sobretot, de la bibliografia inclosa a la fi del treball, així com d'enquestes personals dutes a terme per l'autor en diverses zones del domini lingüístic per tal de verificar la validesa de descripcions poc clares i omplir llacunes d'informació (vegeu RECASENS 1991).

Als apartats 2, 3 i 4 es fan diverses subgrupacions dialectals a la llum de tendències i trets lingüístics específics. Són analitzats separatament el vocalisme tònic, el vocalisme àton i el consonantisme. La referència terminològica als dialectes majors del català coincideix

amb la que fa servir Veny (1983), és a dir, rossellonès (ross.), català central (cat. centr.), català nord-occidental (cat. n.-occ.), valencià (val.), balear (bal.), alguerès (alg.). Sovint esmentarem els blocs oriental i occidental de dialectes tal com són entesos actualment entre alguns especialistes (BADIA 1951; VENY 1983): el primer comprèn ross., cat. centr., bal. (mall., men., eiv.), alg.; el segon comprèn cat. n.-occ., val. Els símbols [E]-/E/ i [O]-/O/ són utilitzats per representar les vocals mitjanes anterior i posterior ni obertes ni tancades.

2. VOCALISME TÒNIC

Hom ha postulat que les realitzacions corresponents a Ê, Ī originàries del llatí permeten d'agrupar els dialectes catalans en dos blocs dialectals, oriental (realitzacions [ɛ], [ə], [E]) i occidental (realització [e]). Aquest criteri de classificació reposa sobre l'estat de la llengua en català antic, per tal com les tres solucions actuals [ɛ], [ə], [E] provenen d'una vocal comuna /ə/. No resulta, però, adequat des d'una perspectiva sincrònica. Efectivament, no hi ha motius aparents per considerar que el contrast entre /e/ (cat. n.-occ., val., alg.), per una banda, i /ɛ/ (cat. centr.), /E/ (ross.) i /ə/ (bal.), per una altra, és més rellevant que, per exemple, el contrast entre /ə/ i la resta de vocals. En conseqüència, no és possible l'agrupació de balear, rossellonès i català central en un mateix bloc dialectal.

La nostra hipòtesi és que una comprensió adequada de la diversitat dialectal en el cas del vocalisme tònic ha de prendre en consideració tres factors: les propietats dels sistemes fonològics, la realització fonètica sistemàtica dels fonemes i la incidència lèxica dels fonemes.

2.1. Sistemes fonològics i realització fonètica de fonemes

Els sistemes fonològics de vocals més estesos al domini lingüístic català són: pentafonèmic, amb una única vocal mitjana anterior ([E])

i una sola de posterior ([O]); heptafonèmic, amb dues vocals mitjanes anteriors alta i baixa ([e], [ɛ]) i dues vocals mitjanes posteriors alta i baixa ([o], [ɔ]); octofonèmic, amb aquelles dues parelles de vocals mitjanes i amb una vocal mitjana central ([ə]). Aquestes diferències i altres contrastos de realització fonètica de fonemes permeten d'establir la classificació dialectal exposada a continuació:

2.1.1 Rossellonès

Aquest dialecte mostra un sistema penta fonèmic. La reducció del sistema de vocals mitjanes ha tingut lloc en virtut de dos processos successius en el temps:

a) Fusió entre /o/ (que ja devia ser especialment tancada; vegeu la secció 2.1.2) i /u/ en [u] (anàlogament al que s'esdevingué en occità [ROHLFS 1970; RONJAT 1930-37]) i posterior població de l'espai fonològic corresponent a les vocals mitjanes posteriors per part de /ɔ/ originària (-ad[u] [-ador], b[O]rt [hort]).

b) Fusió entre /ɛ/ (que també devia ser especialment tancada) i /e/, segurament per tal de fer coincidir el nombre de vocals mitjanes de les sèries anterior i posterior (d[E]nt [dent], div[E]ndres [divendres]).

Enquestes personals indiquen, però, que la identificació entre /o/ i /u/ (i, per tant, la neutralització entre /o/ i /ɔ/) no s'ha produït en una bona part del domini rossellonès (ALPI; COSTA 1977) i que /o/ hi és emesa amb una realització molt tancada però encara distinta de /u/ entre els parlants d'edat més avançada. Aquesta observació sembla indicar que el vocalisme del rossellonès constitueix una continuació del vocalisme dels parlars catalans septentrionals de transició (vegeu la secció 2.1.2).

La presència en rossellonès de vocals d'influència francesa en manlles lèxics confirma la individualitat d'aquell dialecte al domini català: [y] (vocal alta anterior labialitzada; [pol:ysju] [polució]), [E'] (vocal mitjana anterior labialitzada; [fakt'E'rt] [fr. *facteur*]), vocals nasalitzades ([bã], [tí] [banc, tren]).

2.1.2 *Català central i nord-occidental septentrional de transició, i alguerès*

Aquests dialectes tenen un sistema heptafonèmic i realització especialment tancada de les vocals mitjanes baixes, o bé mitjanes baixes i mitjanes altes (ALCOVER 1908; enquestes personals; COROMINES 1974, 1976, *DECLC*). La realització tancada de les vocals mitjanes ha condicionat l'aparició d'un sistema hexafonèmic en zones del català septentrional de transició, amb una única vocal mitjana posterior. Aquesta evolució sembla recent i té un origen diferent de la que s'esdevingué en rossellonès, per tal com ha resultat de la fusió entre /ɔ/ i /o/ en /O/.

Pot defensar-se la hipòtesi que les diferències de realització de les vocals mitjanes als dialectes de la Catalunya Vella són molt antigues. És possible que els parlars pirinencs presentessin inicialment vocals mitjanes especialment tancades. Semblen confirmar-ho diversos fenòmens d'evolució fonètica en aquella zona septentrional del domini dialectal: l'ascensió no condicionada contextualment /o/ > [u] en rossellonès i, en el cas d'algunes formes lèxiques, en català septentrional de transició (*tota, jove, singlot...*; *ALPO*); el fet que rossellonès i català septentrional de transició s'hagin mostrat refractaris a la llei d'obertura de /o/ en síl·laba inicial de mot (*sol, molla, olla, plor, hora...*; COROMINES 1974) i que, anàlogament a l'occità, tanquin /ɔ/ ([o]nt) i /o/ (on) davant de consonant nasal (ALCOVER 1908; COMAS CAUSSA 1970; LUNA 1982). És possible que aquesta situació fonètica fos ben general en català occidental antic, on el fet que /e/ tònica no hagués passat a [ə] ha volgut explicar-se precisament a causa del matis especialment tancat de la vocal mitjana alta anterior (GULSOY 1981); per la seva banda, el català oriental no pirinenc, més evolucionat, devia haver obert un xic més les vocals mitjanes (si més no, les altes), la qual cosa hauria possibilitat el pas posterior /e/ > [ə].

La realització tancada de /ɛ/ i /ɔ/ en alguerès sembla explicable per influència del sard logudorès, si bé no poden descartar-se altres hipòtesis.

2.1.3 Parlars centrals

Aquest grup dialectal inclou els parlars *català nord-occidental central*, i *català central i meridional*. Presenta un sistema heptafonèmic, amb vocals mitjanes de timbre ni especialment obert ni especialment tancat.

2.1.4 Català nord-occidental meridional i valencià

En aquest cas hi ha un sistema heptafonèmic, vocals mitjanes baixes amb timbre especialment obert, i vocal baixa de realització anterior.

2.1.5 Balear

Mallorquí, menorquí i eivissenc presenten un sistema octofonèmic, vocals mitjanes baixes amb timbre especialment obert, i vocal baixa de realització anterior. Sembla que la realització fonètica de les vocals mitjanes baixes i baixa de l'eivissenc és intermèdia entre la corresponent al mallorquí i menorquí, per una banda, i al català central, per una altra.

Les realitzacions fonètiques esmentades a les seccions 2.1.4 i 2.1.5 són enregistrades a les descripcions existents a la bibliografia (*ALPI*; MOLL 1980; NAVARRO TOMÁS i SANCHIS GUARNER 1934). Alguns canvis fonètics confirmen la validesa de les transcripcions de les vocals mitjanes:

a) Bimatisació i posterior diftongació de /ɛ/ i /ɔ/ en zones del valencià i del català nord-occidental meridional, sobretot davant de consonants obridores ([ɛɛ] > [jɛ] > [ja]; *verd*) (indrets del baix Aragó sud-occidental [RAFEL 1981], la Canyada de Biar [COLOMINA 1985], els Ports [FERRANDO i GUIRAU 1983]).

b) Pas de /ɔ/ i /o/ a [ɑ] davant de [ũ] en valencià meridional

(COLOMINA 1985) i de /ɔ/ a [ɑ] en el mateix context en punts dels dialectes valencià, català nord-occidental meridional i mallorquí (ALCOVER i MOLL 1929-32; *ALPI*; FERRANDO i GUIRAU 1983; SANCHIS GUARNER 1949) (*dijaus, tau [dijous, tou]*).

Qui sap si el timbre obert de les vocals mitjanes és explicable per evolució autòctona en balear i per un desig de diferenciació en relació amb algun sistema de cinc fonemes (castellà) en valencià. En aquest sentit, cal ressaltar la grafia *ceel* del mallorquí a la *Crònica* de Muntaner (possible indicatiu d'una realització especialment oberta de /ɛ/), i la indicació de Gulsoy (1981) que el matís obert de /ɛ/ i /ɔ/ en mallorquí i en valencià data segurament del segle XIV.

Algunes evolucions fonètiques confirmen també el caràcter especialment anterior de la vocal baixa /a/ en aquells parlars:

a) Pas a [ɛ] en contextos anteriors (*ll[ɛ]rg, guit[ɛ]rra [llarg, guitarra]*).

b) Bimatisació i diftongació a zones específiques (Son Servera [MOLL 1955]; baix Aragó [RAFEL 1981]) ([jɛ], [ja]; *guitarra*).

c) Fusió entre /ɛ/ i /e/ en una única vocal mitjana anterior [e] en felanitxer (GRIMALT 1972; VENY 1983), segurament a causa de la proximitat entre la realització especialment palatal de /a/ i la realització especialment oberta de /ɛ/.

Una possible explicació en favor de la naturalesa palatal de /a/ als dialectes que tractem està en la necessitat d'evitar la confluència entre /a/ i /ɔ/, per tal com aquesta darrera vocal hi és especialment oberta. Efectivament, /a/ és una vocal posterior i pot ésser confosa fàcilment amb una realització oberta de /ɔ/.

2.2 Incidència lèxica de fonemes

La incidència lèxica dels fonemes de la sèrie mitjana de vocals, que està relacionada estretament amb l'evolució de È, Í tòniques del llatí, permet d'establir l'agrupació dialectal esmentada a continuació. Il·lustrem la diversitat de solucions amb la realització de la vocal tònica del mot *cadena*, procedent del llatí CATĒNA.

- 2.2.1 *Rossellonès* ([E]; *cad*[E]na)
- 2.2.2 *Català nord-occidental, valencià, alguerès* ([e]; *cad*[e]na)
- 2.2.3 *Català central* ([ɛ]; *cad*[ɛ]na)
- 2.2.4 *Balear* ([ə]; *cad*[ə]na)

Cal, però, no oblidar que la incidència lèxica de /e/ i /ɛ/ en català central (i segurament també en altres dialectes) no permet d'integrar tots els parlars que en formen part. Pensem, sobretot, en el contrast de solucions entre gironí i tarragoní o barceloní tradicional, i en la inestabilitat de les realitzacions d'ambdós fonemes a les àrees urbanes del dialecte esmentat. Aquest és un tema obligat de recerca, sense el coneixement del qual es fa difícil una aproximació correcta a la divisió dialectal del català.

2.3. *Consideracions generals*

Les dues classificacions apuntades a les seccions 2.1 i 2.2 permeten d'arribar a conclusions interessants.

En primer lloc, deixen entreveure la importància d'una agrupació dels dialectes continentals que prengui en consideració l'eix septentrional-meridional. Efectivament, ha restat demostrat que els sistemes fonològics esdevenen més complexos, i que les vocals mitjanes es fan més obertes, a mesura que travessem el domini dialectal no insular de nord a sud. És possible que el timbre de /a/ hagi estat condicionat pels requeriments sobre la producció d'aquelles vocals mitjanes. Els parlars continentals emplaçats al centre de l'eix esmentat mostren solucions intermèdies entre els parlars extrems septentrionals i meridionals, tant pel que fa a la complexitat dels sistemes fonològics com al timbre fonètic de les vocals mitjanes i baixa.

En segon lloc, ambdues divisions proven la posició marginal dels dialectes laterals extrems dintre del conjunt dialectal català. Per una banda, el rossellonès presenta el sistema vocàlic més reduït i el

timbre més tancat de les vocals mitjanes; per l'altra, el balear exhibeix el sistema fonològic més complex, i el timbre més obert de les vocals mitjanes i més anterior de la vocal baixa. L'afiliació de l'alguerès és força atípica: comparteix el timbre de les vocals mitjanes amb els dialectes continentals septentrionals i la realització [e] de È, Ī amb els dialectes occidentals del domini continental.

Cal remarcar l'afinitat entre aquestes classificacions i la teoria de les àrees de Bartoli (vegeu la secció 5). En concret, sembla que un tret força distintiu és la posició central o lateral dels parlars al domini dialectal: els parlars laterals s'han mantingut relativament aïllats dels centrals, la qual cosa ha permès que desenvolupessin tendències pròpies, en perpetuessin d'antigues i n'adquirissin d'altres per influència de llengües veïnes.

Altres dialectes amb sistemes de cinc vocals no han estat presos en consideració. És el cas de la parla de sectors de població acastellana de concentracions urbanes, d'algunes zones frontereres amb l'aragonès i el castellà i de l'alguerès actual. Aquests sistemes pentafo-nèmics han estat originats en virtut d'un procés de fusió entre ambdues vocals mitjanes, per mimetisme amb el sistema de cinc vocals del castellà o del sard.

3. VOCALISME ÀTON

3.1 *Classificació i fenòmens relacionats*

És convenient que una classificació dialectal relativa al vocalisme àton del català resti fonamentada sobre el nombre de vocals del sistema àton i la presència o absència de vocal neutra:

- 3.1.1 *Català central, rossellonès, menorquí, eivissenc* (3 vocals; presència de [ə])
- 3.1.2 *Alguerès i parlars acastellanats* (3 vocals; absència de [ə])
- 3.1.3 *Mallorquí* (4 vocals; presència de [ə])
- 3.1.4 *Català nord-occidental, valencià* (5 vocals; absència de [ə]).

Els quatre sistemes vocàlics registren l'existència de [i] i [u]. Mostren les diferències següents: [a], al sistema 3.1.2; [o], al sistema 3.1.3; [e], [a] i [o] al sistema 3.1.4.

Aquesta classificació és especialment significativa si atenem el fet que [ə] és més susceptible d'experimentar elisió i epèntesi que no pas [a] i [e]. En conseqüència, els dialectes amb vocal mitjana central participen en superior mesura dels canvis fonètics indicats que no pas els dialectes sense l'esmentada vocal.

Els exemples més freqüents d'elisió tenen lloc en contacte amb consonant líquida (*brena, brana, apriar, gribaldina...*, en lloc de *berena, barana, apariar, garibaldina...*), en posició inicial de mot (afèresi; [a]bri[ə], [a]bela), i en el cas de hiats i diftongs (-i[a], [a]u-, pl[a]er, ab[e]urador...). Els exemples d'epèntesi, per altra banda, poden ser de tipus vocàlic (en contacte amb consonant líquida; car[a]bó, p[e]regó, alber[e]coc...) o consonàntic (inserció de [j] per tal de desfer un hiat i, segurament, per tal d'evitar l'elisió de la vocal neutra; pa[i]ella, ide[i]a).

3.2 Consideracions generals

La classificació apuntada a la secció 3.1 s'adiu amb la diferenciació tradicional entre blocs dialectals occidental i oriental, tret d'alguns aspectes referents als sistemes de l'alguerès i del mallorquí. Efectivament, l'alguerès presenta les mateixes neutralitzacions que el català oriental, però fa [a] en lloc de [ə]; en relació amb els processos d'epèntesi i elisió, [a] de l'alguerès es comporta anàlogament a la vocal del mateix timbre dels parlars del bloc dialectal occidental. Per la seva banda, el mallorquí no ha neutralitzat les vocals mitjanes de la sèrie labial (com als dialectes del bloc occidental) i ho ha fet en el cas de e/a en [ə] (com als dialectes del bloc oriental). Un cop més aquestes dues parles illenques ocupen una posició marginal dintre del conjunt dialectal. Des d'una perspectiva lingüística llur tractament del vocalisme àton és intermediari entre el corresponent als dialectes agrupats als apartats 3.1.1 i 3.1.4 (vegeu la secció 3.1).

Caldrà investigar la hipòtesi que les diferències de comportament de les vocals àtones en relació amb els processos d'elisió i epèntesi resten associades amb diferències de compressió segmental i sil·làbica. Segons aquesta hipòtesi, la durada vocàlica seria menys sensible a la compressió en valencià i alguerès que a la resta de dialectes; en conseqüència, la durada vocàlica romandria força constant, independentment de canvis de ritme de parla i d'emplaçament de l'accent, al primer grup dialectal, però no pas al segon. Per altra banda, aquest fenomen de compressió vocàlica estaria inversament relacionat amb la compressió de les consonants en posició de coda sil·làbica (vegeu la secció 4.1.3.1): els dialectes més reticents al procés de compressió vocàlica serien els més favorables al procés de compressió de consonants. L'objectiu d'aquestes diferències d'organització temporal seria l'afavoriment d'estructures sil·làbiques de tipus CV en un cas (val., alg.) i d'estructures de tipus VC en l'altre. S'adiu amb aquesta hipòtesi la tendència a l'epèntesi d'una vocal centralitzada en valencià i, sobretot, en alguerès (potser per influència del sard; KUEN 1932-34, VIRDIS 1978) als contextos següents: en posició postconsonàntica final absoluta de frase (sobretot després d'oclusiva); entre C_1 oclusiva oral i C_2 heterosil·làbica (preferentment, també, oclusiva oral) en grups consonàntics C_1C_2 .

4. CONSONANTISME

La pronúncia de les consonants també permet d'adquirir dades en benefici d'una classificació dialectal al domini lingüístic català. És aconsellable efectuar aquella classificació a partir de tendències generals en lloc de fenòmens individuals de pronúncia. Les tendències reportades en aquesta secció són: afavoriment d'estructures sil·làbiques obertes (CV) *vs* travades (VC); grau de palatalitat de consonants palatals; presència *vs* absència d'assimilació regressiva de lloc d'articulació en grups biconsonàntics; diferències de realització de consonants.

A continuació es fa constar la bibliografia sobre fonètica dialectal del català utilitzada: general (ALCOVER 1908; ALCOVER i MOLL 1929-32; *DECLC*; *DCVB*; enquestes personals; VENY 1983); ross. (FOUCHÉ 1924; GUITER 1984); alg. (BLASCO 1984; KUEN 1932-34); mall. (BIBILONI 1983; MOLL 1934, 1980); men. (MOLL 1932); val. (COLOMINA 1985; MONTOYA 1981; NAVARRO TOMÁS i SANCHIS GUARNER 1934; SANCHIS GUARNER 1950); cat. n.-occ. (COROMINES 1976; GILI GAYA 1932; GIMENO 1982; MASSIP 1979; RAFEL 1981; SANCHIS GUARNER 1949; SISTAC 1987).

4.1 Afavoriment d'estructures sil·làbiques obertes vs travades

Diversos fonòlegs postulen una tendència universal entre les llengües del món a l'afavoriment d'estructures sil·làbiques obertes de tipus CV. Vennemann (1988), per exemple, defensa l'existència de dues lleis universals que apunten vers la disminució del grau de força segmental en la progressió cap sil·làbic (segment o segments que precedeixen el nucli) > nucli sil·làbic > coda sil·làbica (segment o segments que segueixen el nucli):

a) Llei de cap sil·làbic.

El cap sil·làbic tendeix a ésser caracteritzat per (a') no més d'una consonant, (b') consonants amb grau màxim de força segmental, (c') contrast màxim entre el grau de força segmental dels segments que l'integren i el corresponent als segments del nucli sil·làbic.

b) Llei de coda sil·làbica.

La coda sil·làbica tendeix a ésser caracteritzada per (a') el mínim nombre possible de consonants, (b') consonants amb un grau mínim de força segmental, (c') contrast màxim entre el grau de força segmental dels segments que l'integren i el corresponent als segments del nucli sil·làbic.

L'escala de graus de força segmental ha estat objecte de diverses classificacions. Resta fonamentada sobre dos criteris fonètics, a saber, el grau de permissivitat de sortida de l'aire durant la producció

del so (criteri articulatori) i el grau de sonicitat (criteri acústico-perceptual). En realitat, la noció de força segmental no té un correlat fisiològic clar; es tracta, més aviat, d'un concepte derivat d'una anàlisi prèvia dels segments que poden aparèixer en posicions sil·làbiques determinades i de llur comportament en relació amb processos fonològics específics. L'escala de força segmental permet de classificar consonants i vocals segons un ordre descendent de la manera següent:

oclusives sordes
 oclusives sonores
 fricatives sordes
 fricatives sonores
 nasals
 líquides
 aproximants
 vocals altes
 vocals mitjanes
 vocals baixes.

La posició ocupada per vocals i consonants dintre de la síl·laba s'adiu amb llur grau de força segmental: el nucli sil·làbic conté segments de grau de força mínim (vocals), i el grau de força de les consonants del cap sol excedir el corresponent a les consonants de la coda.

L'emplaçament de les diferents categories consonàntiques en l'escala de força segmental permet de conferir contingut als termes reforçament i afèbliment consonàntics. Ambdós termes són presents als escrits de Delattre (1946), Hock (1976), Hooper (1976), Malmberg (1949, 1952) i Vennemann (1988). En les posicions de cap i coda de síl·laba els parlars poden optar, en un estadi donat de llur evolució, pel reforçament (augment de grau de força) o per l'afèbliment (disminució de grau de força) consonàntics. Per la seva banda, l'intercanvi entre consonants caracteritzades per un grau baix de força segmental (substitució entre líquides / i r; NAVARRO TOMÁS

1975) ha d'ésser entrevist com a resultat d'una tendència a l'afebliment consonàntic.

Una classificació de contextos sil·làbics en cap sil·làbic i coda sil·làbica no permet, però, d'explicar tots els casos possibles de reforçament i afebliment consonàntics (HOOPER 1976). Altres posicions contextuals i condicionaments diversos contribueixen també a la modificació del grau de força segmental. La posició intervocàlica provoca sovint l'afebliment segmental de consonants. Per la seva banda, les vocals tòniques tendeixen a reforçar els segments adjacents en superior mesura que les vocals àtones, i el mateix pot afirmar-se de la pronúncia acurada i enèrgica en comparació de la pronúncia col·loquial.

L'objectiu d'aquesta secció és mostrar l'existència de tendències envers l'afavoriment d'estructures sil·làbiques oposades als dialectes del català actual: mentre que un grup de dialectes potencia estructures de tipus CV, un segon grup potencia estructures de tipus VC. Les dades exposades a continuació informen sobre els processos utilitzats pels parlants pertanyents als dos grups dialectals esmentats per tal d'assolir l'estructura sil·làbica preferida.

4.1.1 *Afavoriment d'estructures de tipus CV*

Alguns parlars del domini lingüístic presenten una acusada tendència a l'afavoriment d'estructures de tipus CV mitjançant quatre mecanismes que s'adiuen bé amb les lleis enunciades per Vennemann (1988) (seccions 4.1.1.1, 4.1.1.2, 4.1.1.3 i 4.1.1.4) i un cinquè mecanisme exposat a la secció 4.1.1.5.

4.1.1.1 *Simplificació consonàntica del cap*

a) Elisió més o menys sistemàtica de l'element aproximant [j] de diftongs creixents tònics, darrere de fricativa alveolar i d'algunes consonants palatals (*pacència*, *rel[ʃ]ós* [*religiós*], *xular* [*xiular*]). Té lloc en valencià i en català nord-occidental meridional.

4.1.1.2 Increment del grau de força consonàntica del cap

a) Lleugera aspiració d'oclusives sordes i ensordiment parcial d'oclusives sonores en posició inicial absoluta de mot. Ambdós trets han estat registrats en valencià col·loquial. És possible que l'apitxament progressiu d'africades palatals sonores a zones properes al valencià apitxat (MORANT i ESCRIVÀ 1987) s'inscrigui dins de la mateixa tendència.

b) Realitzacions africada ([tʃ], [dʒ]) i reforçada amb [i] ([iʃ], [iʒ]) de /ʃ/ i /ʒ/ en algunes posicions contextuals als dialectes meridionals del domini (vegeu la secció 4.2.2). No és clar si la presència d'aquestes realitzacions complexes pressuposa el manteniment de realitzacions complexes originàries o bé el reforçament de fricatives simples originàries, ni si ha estat propiciada per una tendència al reforçament consonàntic o per una tendència a l'increment del grau de palatalitat de consonants palatals.

c) Reforçament de [j] i [w] mitjançant les realitzacions [dʒ] ([j]) i [g], [ɣ] ([w]) en posició inicial absoluta de mot i de síl·laba (*me[g]ua*). El procés és propi del valencià i del català nord-occidental meridional i occidental.

d) Transformació d'un hiat (VV) en diftong creixent (CV) en posicions contextuals diverses (grups pretònics; *diarrea*, *lluentsor*, *realitat*, *poalet*). Aquest procés és especialment freqüent en ritme ràpid de parla i en posició allunyada de l'accent, i deu haver estat propiciat per influència del castellà i d'altres parlars. És propi de l'alguerès, valencià, català nord-occidental meridional i occidental, i parlars acastellanats.

4.1.1.3 Disminució del grau de força consonàntica de la coda

a) Lenició d'oclusives orals.

Aquest fenomen consisteix en el pas d'una consonant oclusiva a aproximant mitjançant un procés d'obertura a l'indret d'articulació. En conseqüència, provoca un descens del nivell de pressió intraoral i un augment del grau de sonicitat. Té lloc en les posicions contextuals següents:

a') Preconsonàntica.

Una consonant oclusiva preconsonàntica pot esdevenir aproximant en valencià i en català nord-occidental meridional (*sa*[γ] *bo*, *pu*[γ]*na*, *o*[β]*stacle*). En alguns casos hi ha, fins i tot, lenició progressiva de C_2 oclusiva (*lliberta*[δ δ]'acció, *ca*[β γ]*os*).

b') Final de frase.

El procés de lenició (*joventu*[δ]) resta localitzat en zones del valencià meridional, on sembla present d'una manera poc sistemàtica en lloc de la pronúncia oclusiva general al domini lingüístic.

b) Sonantització d'oclusives orals.

Aquest procés promou la substitució d'una consonant per una altra consonant amb grau inferior o similar de força segmental. El canvi pot tenir lloc amb participació dels mecanismes d'aproximantització (*gliding*), bategantització (*flapping*) o altres.

Oclusiva velar > [ɪ] (davant de consonant dentoalveolar; *carait* [*caràcter*])

Oclusiva dental > *r* (davant de consonant; *corna* [*cotna*])

Oclusiva dental > *l* (davant de consonant; *almirar* [*admirar*])

Oclusiva dental > *n* (davant de *s*, /3/; *llinsó*, *rellonge* [*lletsó*, *rellotge*]).

Tots els casos recollits són propis del valencià col·loquial i dialectal i pressuposen (almenys pel que fa al procés d'aproximantització) una realització lenida intermèdia.

c) Sonantització de fricatives.

S'inscriuen en aquesta evolució els processos de rotacisme (a partir del qual cal explicar possiblement el pas *s* > *l*), aspiració i assimilació regressiva:

s > *r* (davant de consonant sonora; *birbe*, *ermolar* [*bisbe*, *esmolar*])

s > *l* (davant de consonant; *deldeny* [*desdeny*])

s > [h] (davant de consonant i en posició final)

s > C_2 (davant de consonant líquida o nasal).

Els fenòmens de rotacisme i d'assimilació regressiva són propis, sobretot, del mallorquí dialectal; els altres dos processos constitueixen localismes del valencià. Cal recordar que la realització vibrant [r] corresponent al grup integrat per fricativa alveolar seguida de vibrant és general en català col·loquial a tot el domini lingüístic.

d) Aproximantització de *r*.

La consonant *r* pot esdevenir aproximant en posició de coda sil·làbica, preconsonàntica o final de frase, en valencià, mallorquí, eivissenc i català nord-occidental meridional.

e) Confusió entre *r* i *l* en posició implosiva.

La substitució de *r* preconsonàntica per *l* és pròpia de l'alguerès d'una manera sistemàtica. En balear col·loquial el canvi pot tenir lloc opcionalment davant de /*l*/ i /*ʎ*/.

4.1.1.4 Simplificació consonàntica de la coda

a) Pèrdua d'oclusiva oral i de l'aproximant corresponent. En valencià i cat. nord-occidental meridional la desaparició pot produir-se, sobretot, en el cas que *C*₁ d'un grup consonàntic sigui dental (*di*[*t*] *gros*, *to*[*t*] *lo dia*, *to*[*t*]*s*), i, en menor mesura, en el cas que *C*₂ sigui dental o alveolar (*re*[*c*] *tor*, *su*[*c*] *ceir*). Caldrà investigar fins a quin punt el procés de simplificació del grup consonàntic en aquests contextos i dialectes pressuposa lenició i elisió prèvies de *C*₁, o bé assimilació regressiva de *C*₁ a *C*₂ i fusió subsegüent entre els elements de la consonant geminada. L'alguerès col·loquial i el català general col·loquial presenten casos d'aquesta darrera operació (alguerès: *dissa*[*t*]*te*, *su*[*m*]*marí*, *a*[*m*]*mirar* [*dissabte*, *submarí*, *admirar*]; català general: *se*[*t*]-*mana*).

b) Elisió de fricativa alveolar davant de consonant del mot següent, sobretot si *C*₂ és sonora i té més sonicitat que la consonant fricativa precedent. Es tracta d'un fenomen propi de l'alguerès (davant de consonant líquida i de [j]) i, més ocasionalment, del valencià i del català nord-occidental meridional col·loquials (*mo*[*s*] *la diuen*).

c) Elisió de *r* final de mot. Es tracta d'un procés general al domini, tret del valencià central.

d) Elisió més o menys sistemàtica del segon element aproximant del diftong decreixent tònic [uĩ] (*tru*[*i*]*ta*), en rossellonès i en català nord-occidental meridional.

e) Simplificació d'alguns grups consonàntics finals de mot, com en el cas de $-m > -n$ (mall.; $ca[r]n$), $-r$ (ribagorçà; $for[n]$), $-l$ (alg.; $fol[n]$). Els grups finals integrats per oclusiva nasal seguida d'oclusiva oral homorgànica (sobretot $/mp/$ i $/nt/$) elideixen l'oclusiva oral pertot, tret del valencià, mallorquí, menorquí i alguerès.

f) Transformació d'un diftong decreixent (V \bar{V}) en diftong creixent (CV) en el cas dels grups *iu* i *ui* (*cuina*, *fruita*). Aquest canvi resta associat amb el ritme de parla, la posició allunyada de l'accent i/o la influència del castellà. És propi de l'alguerès, valencià, català nord-occidental meridional i occidental i parlars acastellanats.

g) L'afegiment d'una vocal pot propiciar la transformació d'una estructura sil·làbica de tipus VC en una estructura de tipus CV. L'epèntesi vocàlica pot tenir lloc entre C_1 oclusiva i C_2 heterosil·làbica d'un grup biconsonàntic, i després de consonant final de frase, en alguerès i, en menor mesura, en valencià (vegeu la secció 3). Segons HOCK (1976), el canvi s'inscriu en la tendència al rebuig de grups consonàntics implusius.

4.1.1.5 Afebliment de consonant de baix índex de força segmental en posició intervocàlica i altres contextos

a) Lenició i elisió d'oclusiva final de mots d'ús freqüent davant de vocal inicial del mot següent ($ca[\beta]$ *act*, $sa[\gamma]$ *ample*), en valencià i en català nord-occidental meridional.

b) Elisió més o menys sistemàtica de $[j]$, $[\beta]$, $[\delta]$, $[\gamma]$, $[\tau]$, intervocàliques en posició interior de mot. L'elisió de $[\beta]$, $[\gamma]$ i $[j]$ és condicionada textualment per tal com sol tenir lloc en contacte amb *o* i *u* ($[\beta]$, $[\gamma]$; $re[b]$ *utjar*, $a[g]$ *ulla*) i amb vocal anterior ($[j]$; $ce[i]$ *a* [*cella*]); el menorquí elideix $[j]$ intervocàlica sistemàticament. També hi ha condicionament contextual en el cas de l'elisió de $[\delta]$ (tret del val. meridional, on l'elisió és molt general) i de $[\tau]$, per tal com sol tenir lloc en contacte amb vocal oberta únicament ($-a[d]$ *a*, $-a[d]$ *or*, $enca[r]$ *a*, $pa[r]$ *eix* [*«sembla»*]).

Heus ací la distribució dialectal del fenomen: elisió de [j] (mall., men., pallarès, ribagorçà); elisió de la resta de consonants indicades (cat. n.-occ. meridional, val.). El fet que el balear (men. i, en menor mesura, mall.) i la zona septentrional del domini lingüístic català només elideixin [j], i que no ho facin valencià ni català nord-occidental meridional, fa pensar que el procés forma part d'una tendència envers la despalatalització de consonants palatals en zones on aquestes consonants són emeses amb grau baix de palatalitat (vegeu la secció 4.2).

c) Canvis relacionats amb consonants líquides.

$d > [ɹ]$ (en posició intervocàlica interior de mot; *carira* [cadira]), ocasionalment en valencià i sistemàticament en alguerès.

$d > l$ (en posició intervocàlica interior de mot; *melecina* [medicina]), ocasionalment en valencià.

$l > [r]$ o $[ɹ]$ (en posició intervocàlica interior de mot), $[r]$ o $[r]$ (darrere de consonant isosil·làbica en posició interior de mot), sistemàticament en alguerès segurament per influència del sard.

$/r/ > [ɹ]$ (en posició intervocàlica interior de mot), sobretot en valencià, català nord-occidental meridional i alguerès.

$/r/ > l$ (entre vocals i darrere de consonant isosil·làbica en posició interior de mot; *crossa, retòlica* [crossa, retòrica]), ocasionalment en valencià i en català nord-occidental meridional.

4.1.2 Processos afavoridors d'estructures de tipus VC

Un altre grup dialectal del català modern es mostra favorable al manteniment d'estructures sil·làbiques travades de tipus VC. Les dades dialectals deixen entreveure que aquesta tendència és assolida mitjançant un increment del grau de força segmental de les consonants emplaçades en posició de coda sil·làbica. En són partícips, sobretot, els dialectes rossellonès, català central i català nord-occidental. Alguns fenòmens de realització fonètica proven la plausibilitat d'aquesta hipòtesi:

a) Geminació de *b*, *g* entre vocal tònica precedent i [j] i /

isosil·làbiques següents (*ràbia, séguia [séquia]; poble, regla*). El procés és propi del català nord-occidental central i septentrional (davant de [j] i /), del rossellonès, del balear i del català central (davant de /), i també de l'occità (ALIBERT 1935). L'oclusiva pot ensordir-se als territoris dialectals citats (vegeu *c*).

b) Manca de sonorització regressiva d'oclusiva oral davant de consonant sonora en català nord-occidental central.

c) Geminació de l'element oclusiu d'africades alveolars i palatals intervocàliques interiors de mot (*setze, platja*) en mallorquí, menorquí, català central, català nord-occidental septentrional i central i rossellonès. La geminació de l'africada sonora és pròpia també de l'occità (ALIBERT 1935). Anàlogament al que s'esdevenia amb els grups esmentats a la secció *a*), l'africada palatal es pot ensordir immediatament darrere de vocal tònica (*metge, fetge*) als dialectes citats. En ambdós casos, aquest procés d'ensordiment deu restar associat amb un augment del nivell de pressió intraoral provocat per la durada de l'oclusió.

d) Reforçament de *r* implosiva en consonant vibrant, en rossellonès, menorquí, català central i català nord-occidental centro-septentrional. En posició final de mot pot haver-hi epítesi de *t* (sobretot en rossellonès i català central), segurament en virtut de la mateixa tendència reforçadora.

4.1.3 Consideracions generals

Una comparació entre l'emplaçament geogràfic dels dialectes afavoridors d'ambdues estructures sil·làbiques permet de diferenciar els parlars septentrionals i centrals, per una banda, i els parlars meridionals, per l'altra. Un cop més, la posició del balear i de l'alguerès resulta especial: a diferència del que s'esdevenia amb el vocalisme tònic, ara l'alguerès forma part més aviat del bloc dialectal meridional, i el balear s'integra al bloc dialectal septentrional.

Cal fer, a més a més, observacions relatives a cada grup dialectal.

4.1.3.1 *Dialectes afavoridors d'estructures de tipus CV*

La hipòtesi més satisfactòria per tal d'explicar l'afiliació dels dialectes afavoridors d'estructura CV és la proximitat geogràfica amb les llengües veïnes, castellà (en el cas del val.) i sard (en el cas de l'alg.). La majoria de fenòmens assignats al valencià també és vigent en espanyol modern (CATALÁN 1971; DELATTRE 1946, HOOPER 1976, MALMBERG 1949, 1952; NAVARRO TOMÁS 1972), i és d'origen força antic o bé és bastant recent i coincideix amb la progressiva castellanització de la població de parla valenciana. Per la seva banda, la majoria de fenòmens assignats a l'alguerès també és vigent en sard (*r* preconsonàntica > *l*; simplificació de geminades generades per assimilació regressiva; epèntesi i epítesi vocàliques) (VIRDIS 1978).

Cal observar que valencià i alguerès utilitzen recursos diferents en el procés de formació d'estructures de tipus CV: mentre que el fenomen de lenició d'oclusives pot tenir lloc en valencià però no pas en alguerès, el procés d'afegiment vocàlic és molt més freqüent en alguerès que en valencià. És possible que, en ambdós dialectes, l'afavoriment d'estructures de tipus CV s'adigui amb una tendència a mantenir una durada vocàlica constant en detriment de la durada consonàntica (vegeu també la secció 3.2). Aquesta tendència permetria d'explicar, per exemple, les modificacions de força segmental i la simplificació de grups en posició de coda consonàntica i el procés d'afebliment de les consonants intervocàliques.

La distribució geogràfica d'alguns fenòmens fonètics afavoridors d'estructures sil·làbiques de tipus CV (per exemple, l'elisió de C_2 als grups consonàntics finals integrats per oclusiva nasal + oclusiva oral homorgànica) no s'adiu amb l'agrupació de dialectes presentats en aquesta secció. Altres fenòmens demanen explicacions particulars:

a) El mallorquí presenta exemples d'afebliment consonàntic en posició de coda. És el cas del rotacisme de *r* preconsonàntica i de l'assimilació regressiva d'aquesta consonant a una consonant següent, així com de la realització no vibrant de *r* implosiva i de l'assimilació regressiva d'aquesta consonant a una consonant lateral següent. Cal afegir a aquesta relació tota una sèrie d'assimilacions

regressives d'oclusiva preconsonàntica, que tractem a la secció 4.3. Amb tot, hi ha motius per excloure el mallorquí del grup de dialectes afavoridors d'estructures sil·làbiques de tipus CV: a diferència de l'alguerès i del valencià, el resultat d'aquells processos és l'afebliment de la coda consonàntica en el cas de síl·labes d'estructura de tipus VC, però no pas la creació de noves estructures de tipus CV.

b) Els factors diacrònics que motivaren l'elisió de *r* final a tot el domini lingüístic, tret del val. central, no són prou coneguts. Certament, l'esmentada elisió ha d'ésser entesa com a procés d'afebliment de consonants implosives i comportà la formació de síl·labes amb estructura de tipus CV. El fet que una gran part del domini valencià no hagi conegut aquell canvi no ha d'ésser atribuït a una tendència al reforçament consonàntic, sinó més aviat a la «influència conservadora tant de l'aragonès com del mossàrab» (RASICO 1982).

4.1.3.2. *Dialectes afavoridors d'estructures de tipus VC*

La tendència del català medieval a afavorir estructures de tipus VC a partir d'estructures llatines originàries de tipus CV és ben documentada (vegeu, en aquest sentit, GULSOY 1982). Pot suggerir-se que els dialectes septentrionals i centrals del domini dialectal català no tan sols han mantingut les seqüències segmentals que s'adequaven a les estructures de tipus VC, sinó que fins i tot n'han reforçat la coda consonàntica en casos específics.

4.2 *Grau de palatalitat de consonants palatals*

En aquesta secció defenso la hipòtesi que els dialectes catalans també difereixen en virtut del grau de palatalitat amb què són emeses les consonants palatals. Concretament, és possible distingir dialectes que afavoreixen l'emissió de consonants palatals amb grau de palatalitat baix i dialectes que afavoreixen l'emissió de les matei-

xes consonants amb grau de palatalitat considerable. Es tracta d'una altra tendència general de producció de sons que permet d'explicar diversos processos fonològics i fenòmens de realització fonètica.

4.2.1 *Decrement del grau de palatalitat de consonants palatals*

Aquesta tendència promou la pèrdua de contacte articulatori a la zona alveolopalatal. Hom ha volgut entreveure un procés d'afebliment en el cas d'algunes despalatalitzacions (vegeu DELATTRE 1946 pel que fa al ieisme). Pot manifestar-se a través de les transformacions següents:

a) Realització alveolar de /ɲ/ i /ʎ/ en posició implosiva final absoluta de mot o preconsonàntica, i de /ʃ/ final de mot davant de consonant inicial del mot següent (*a[n]*, *ga[l]*, *pe[s]* *car* [*any*, *gall*, *peix car*]).

b) Realitzacions aproximant i alveolar en seqüència de /ɲ/ final absoluta de mot preconsonàntica (*a[ɲn]* *nou* [*any nou*]).

c) Realització aproximant de /ʒ/ i /ʃ/ implosives ([ɻ]), i de /ʒ/ intervocàlica ([j]) (*pe[ɻ]*, *ro[ɻ]*, *a[j]* *judar* [*peix*, *roig*, *ajudar*]).

d) Realització aproximant de /ʎ/ (ieisme), en virtut d'un procés generalitzat a tot el lèxic (*pa[j]a*, *va[ɻ]* [*palla*, *vall*]), o bé condicionat etimològicament (*pa[j]a* però *va[λ]*) o contextualment.

e) Elisió de [j] en posició intervocàlica (vegeu la secció 4.1.1.5).

La distribució geogràfica dels fenòmens esmentats permet de destacar les següents zones dialectals: a) el ribagorçà i el pallarès presenten realització alveolar de /ɲ/ implosiva, realització aproximant de /ʒ/ intervocàlica i implosiva i elisió més o menys sistemàtica de [j] intervocàlica en contacte amb vocal anterior; b) el rossellonès mostra ocasionalment realització aproximant de /ʎ/ preconsonàntica i de /ʃ/ i /ʒ/ implosives; c) el català central nord-oriental i els sectors acastellanats i afrancesats de població de tot el domini presenten ieisme (condicionat etimològicament en el primer cas, i generalitzat a tot el lèxic en el segon cas) i poden

alveolaritzar /ɲ/, /ʎ/ implosives; *d*) l'alguerès presenta realització alveolar de /ɲ/ i /ʎ/ implosives i de /ʃ/ preconsonàntica; *e*) el mallorquí i el menorquí transformen /ɲ/ implosiva preconsonàntica en [i]ɲ (sobretot mall.), registren ocasionalment realització alveolar o aproximant de /ʎ/ preconsonàntica, fan aproximant tota /ʃ/ implosiva preconsonàntica (només en mall.), elideixen [j] intervocàlica (sistemàticament en men.) i registren ieisme condicionat etimològicament. En definitiva, els parlars afectats poden agrupar-se de la manera següent: alguerès, mallorquí i menorquí (dialectes insulars), rossellonès i català central i nord-occidental septentrionals (català septentrional), parlars acastellanats (dialectes urbans). En consonància amb aquestes dades he pogut verificar el baix grau de contacte alveolopalatal de les consonants palatals en aquells parlars (per exemple, en posició final absoluta de frase).

4.2.2 Increment del grau de palatalitat de consonants palatals

Aquesta tendència promou un augment de grau de contacte articulatori a la zona alveolopalatal. En ocasions ha estat interpretada com un procés d'enfortiment consonàntic (per exemple, en el cas de la realització [dʒ] de [j] inicial; vegeu la secció 4.1.1.2). Heus ací els casos més remarcables:

a) Palatalització progressiva de *s* darrere de consonant palatal (*any*[ʃ], *ball*[ʃ], *rei*[ʃ], *peix*[ʃ] *alat* [*any*s, *balls*, *reis*, *peix* *salat*]) i de *n* darrera de [i] (*cunya* [*cuina*]), sobretot en català nord-occidental central i meridional, català central meridional i valencià septentrional i central. A les zones que presenten grau màxim de palatalitat de la primera consonant del grup hi ha inserció d'oclusiva homorgànica entre /ɲ/ i /ʎ/ precedents, i *s* següent (*any* [tʃ], *ball* [tʃ] [*any*s, *balls*]). També és possible que el canvi hagi estat propiciat per la realització especialment palatalitzada de *s* als dialectes meridionals del domini lingüístic.

Un altre fenomen és la palatalització regressiva de *s* en [ʃ] davant

de /k/ en valencià, potser a causa del seu timbre palatal en aquest dialecte (*mo[s]ca, vi[s]qués [mosca, visqués]*).

b) Realització complexa de /s/ i /ʒ/ (vegeu també secció 4.1.1.2).

a') Africació d'ambdues consonants en les posicions inicial absoluta de mot i postconsonàntica ([tʃ] *inès, pun[tʃ]a [xinès, punxa]*) en català central meridional, català central i balear emfàtics, alguerès (/ʒ/ i, en menor mesura, /s/), català nord-occidental (sobretot, central i meridional) i valencià (sobretot, central en el cas de /s/). També, en el cas de /ʒ/ intervocàlica interior de mot, en valencià (sobretot, central i meridional) i alguerès.

b') Afegiment de l'apèndix [i] en les posicions medial intervocàlica interior de mot i postvocàlica final absoluta de mot (*ba[i]a, pe[i]*) [*baixa, peix*] en català central meridional, català nord-occidental (sobretot, central i meridional), valencià (sobretot, septentrional i central pel que fa a /s/, i septentrional pel que fa a /ʒ/ intervocàlica). També, en posició inicial, en valencià septentrional i meridional pel que fa a /s/ ([eïs/s] *àtiva [Xàtiva]*). Ocasionalment, els grups [iʃ] i [iʒ] esdevenen africats (en posició intervocàlica medial de mot, sobretot en contacte amb vocal tònica; *a[tʃ]ella [aixella]*).

c') Africació de [j] inicial en [dʒ] (vegeu la secció 4.1.1.2).

En resum, afavoreixen les realitzacions especialment palatals de les consonants pertanyents a aquesta sèrie de lloc d'articulació els parlars emplaçats al sud de la línia Lleida-Barcelona i, més específicament, les zones meridionals del Principat i septentrional del País Valencià.

4.2.3 Precisions generals

La distribució dialectal de les tendències exposades a les seccions 4.2.1 i 4.2.2 deixa entreveure que el grau de palatalitat de les consonants palatals augmenta en direcció de nord a sud del domini dialectal (si bé sembla que el valencià meridional escapa a l'esmen-

tada tendència). Ara, alguerès i mallorquí i menorquí s'arregleren amb els dialectes septentrionals.

Anàlogament al que s'esdevenia amb el vocalisme tònic, pot pensar-se que aquesta distribució reflecteix una situació molt antiga, almenys al domini continental. En suport d'aquesta teoria poden adduir-se fets com la manca de palatalització de -NN- als parlars del dialecte nord-occidental septentrional en època medieval (RASI-CO 1982) i la presència de realitzacions despalatalitzades de fonemes palatals en gascó i/o llenguadocià dialectals (realitzacions alveolars de /ɲ/ i /ʎ/ finals de mot; realitzacions [j]/ Ø procedents de les consonants llatines G(e, i), J en posició intervocàlica... (ALIBERT 1935; ROHLFS 1970; RONJAT 1930-37). És possible que en rossellonès la tendència sigui remissiva de l'occità, i que el mallorquí i el menorquí l'hagin manllevat del rossellonès en època antiga (vegeu VENY 1983 pel que fa a altres paral·lelismes entre ambdós dialectes). Per la seva banda, les realitzacions amb grau baix de palatalitat han d'ésser explicades per influència del castellà en el cas dels parlars acastellanats de concentracions urbanes, i potser del sard en el cas de l'alguerès. És consistent amb aquesta hipòtesi el fet que ni el castellà ni el sard no presenten consonants palatals en posició implosiva final de mot (LÜDTKE 1953; NAVARRO TOMÁS 1972).

4.3 *Assimilació regressiva entre consonants de grups consonàntics*

El procés d'assimilació regressiva entre consonants de grups consonàntics ha estat qualificat sovint com un procés d'afebliment per tal com comporta la pèrdua de trets de la consonant assimilada (HOOPER 1976). És clar, però, que el manteniment de C₁ oclusiva en lloc de la seva lenició o elisió no permet de considerar aquest procés com d'afebliment en la mesura que ho són els processos exposats a la secció 4.1.1. És per aquest motiu que convé exposar ambdós processos per separat.

El comportament dels dialectes catalans en relació amb els processos d'assimilació de C₁ a C₂ de grups biconsonàntics no és

homogeni. Mentre que un seguit d'assimilacions és general a tot el domini, d'altres són exclusives de dialectes específics i han d'ésser assignades en un lloc a part. A continuació s'adjunta una classificació dels parlars catalans a partir d'aquestes darreres assimilacions. S'estudien, sobretot, les assimilacions de lloc i s'exclouen aquells casos explicables per palatalització i despalatalització (vegeu la secció 4.2).

a) L'eivissenc i el català nord-occidental són força refractaris a l'assimilació de C_1 a C_2 (lloc, mode i sonoritat).

b) L'alguerès no sol assimilar en el cas que C_1 sigui oclusiva, per tal com ho impedeix la inserció de vocal epentètica entre C_1 i C_2 . Certament, hi ha assimilació en alguns casos, especialment en posició interior de mot i abans que tingui lloc el procés de fusió (*o*[t:]*ubre*, [-ts], *dissa*[t:]*e* [*octubre*, -ps/-cs, *dissabte*]; vegeu la secció 4.1.1.4.a). C_1 nasal s'assimila totalment i obligatòriament a C_2 .

c) El rossellonès presenta assimilacions de C_1 oclusiva a C_2 en posició interior de mot i, potser en altre temps, a través de frontera de mot (*di*[n:]*e*, *o*[t:]*enir*, *cad*[:z]*a* [*digne*, *obtenir*, *capsa*]).

d) El mallorquí i el menorquí presenten assimilacions totals i obligatòries als contextos següents: C_1 oclusiva oral i nasal davant de qualsevol C_2 ; C_1 fricativa labiodental davant de qualsevol C_2 (mall.), i de fricativa palatal i de líquida (men.).

e) El valencià i el català nord-occidental meridional col·loquials poden presentar assimilació regressiva en el cas de C_1 nasal (*co*[n] *no*, *ten*[ŋ] *que* [*com no*, *tenim que*]). Sembla que el català de sectors de població urbana també participa d'aquesta tendència.

Les dades adduïdes en aquesta secció proven l'existència d'una tendència força marcada a l'assimilació consonàntica en el cas de parlars allunyats dels parlars centrals del domini dialectal català. En concret, s'estableix un contrast clar entre mallorquí i menorquí i, en menor mesura, rossellonès, alguerès, valencià i català nord-occidental meridional, per una banda, i la resta de parlars, per l'altra.

En el cas del català nord-occidental, la resistència a l'assimilació regressiva sembla confirmar una tendència a l'enfortiment de les oclusives implòsives en aquest dialecte. Mallorquí i menorquí pre-

senten el tractament més favorable al procés assimilatori, segurament per influència de l'occità antic. El rossellonès i l'alguerès mostren casos d'assimilació en posició interior de mot; es tracta, sembla, d'una situació reminiscent d'un estadi més antic en què la tendència devia fruir d'un rendiment més elevat (almenys en rossellonès) i que cal explicar per influència de l'occità (ALIBERT 1935) i del sard (VIRDIS 1978; WAGNER 1907). El cas del valencià i del català nord-occidental meridional s'integra dintre del procés d'afebliment de consonants impositives en aquests parlars; es tracta d'un fenomen de neutralització de diferències de lloc d'articulació entre consonants nasals similar al que té lloc en castellà.

4.4 Diferències de realització de consonants

Alguns fets de pronúncia són exclusius de parlars específics i contribueixen a la diversificació dialectal.

a) Manteniment de /v/ en alg., bal., val. sept. i merid., i zones meridionals del Principat.

b) Presència de /θ/ d'evolució autòctona en zones occidentals del baix Aragó, de la baixa Ribagorça i de la Llitera.

c) Realització sorda de /z/ i /ʒ/ als dominis apitxats del cat. n.-occ. i del val. central, i en sectors urbans de parla acastellanada.

d) Timbre clar (alg., val., sectors de població urbana i zones frontereres) *vs* velar (bal., Principat i ross.) de /l/.

e) Variants [R] i [ʁ] de *r* en ross. per influència del francès.

f) Realitzacions palatals [ç] (✓k/) i [j] (✓g/) en contextos específics en parlars mallorquins.

g) Lloc d'articulació retroflex o dental de /l/ en mall. i men.

h) Manca de diferenciació entre les realitzacions [ʃ] i [s] en val. i cat. n.-occ. meridional.

i) Grups biconsonàntics i triconsonàntics finals de mot de bal. i alg. (*infl*, *unfr*; *cofr*).

j) Llocs d'articulació dental o prealveolar de /s/ en val., ross.

actual, alg. i bal., de manera més o menys freqüent (realitzacions [ts], [dz] de l'africada alveolar en val., men. i alg.; realitzacions [nts], [lts] dels grups *ns*, *ls* en alg.).

é) Realització palatalitzada de /s/ en val. i cat. n.-occ. meridional (pronúncies [ʃk] de /sk/ i [tʃ] de /ts/).

l) Lloc d'articulació laminodental (o predorsodental) dels al·lòfons oclusius de /t/ i /d/ en men. i mall.

ll) Elevat nombre de castellanismes amb [θ] i [x] en zones frontereres amb el castellà i l'aragonès.

m) Realització oclusiva freqüent de /d/ i /g/ en contextos de lenició, en alg. (vegeu, però, la secció 4.1.1.5 pel que fa a la posició intervocàlica), men. i, en menor mesura, en val. i mall. Realització oclusiva freqüent de /b/ en aquells mateixos contextos als parlars que mantenen /v/ (vegeu la secció 4.4a).

n) Realització especial de grups triconsonàntics de tipus -CC# #C- per influència sarda en alg., i probable influència occitana en ross., cat. central sept., mall. i men. (ALIBERT 1935). El valencià opta sovint per la simplificació del grup biconsonàntic final de mot.

Una classificació de parlars segons les tendències indicades en aquesta secció permet de concedir individualitat manifesta, sobretot, a alguns parlars laterals. Són, en concret, l'alguerès, el mallorquí i el menorquí, el valencià i el català nord-occidental i meridional.

5. CONCLUSIONS

5.1 Àrees dialectals

Les dades de vocalisme (seccions 2 i 3) i consonantisme (secció 4) presentades en aquest treball confirmen, en primer lloc, la independència relativa de tres àrees dialectals dintre del domini català, a saber, lateral aïllada, lateral i central. Aquesta agrupació és força consistent amb la teoria de les àrees de Bartoli (1925) (vegeu també

VENY 1959-60), que reconeix l'impacte que les llengües veïnes han tingut sobre el català parlat a les diverses àrees geogràfiques.

a) Àrea lateral aïllada (dialectes balear i alguerès).

Les dades adduïdes confirmen la individualitat dialectal dels parlars insulars, que combinen solucions autòctones, solucions conservadores i solucions manllevades d'altres llengües i dialectes al llarg de la història. L'alguerès contrasta totalment o parcial amb el català del Principat en totes les grans tendències de vocalisme i consonantisme analitzades en aquest treball; per la seva banda, mallorquí i menorquí només concorden plenament amb les solucions dels parlars del Principat en el cas de l'afavoriment d'estructures sil·làbiques de tipus VC. Alguerès, mallorquí i menorquí presenten concomitàncies fonètico-fonològiques amb la resta de parlars catalans, sense, però, que predomini una relació especial amb cap d'aquests. És particularment rellevant l'afinitat entre les realitzacions de l'alguerès i del sard, la qual cosa fa de l'alguerès un parlar particularment independent dintre del conjunt dialectal català. La situació de l'eivissenc no és estrictament comparable amb la del mallorquí i menorquí.

b) Àrees central (dialectes del Principat) i lateral (dialectes rossellonès i valencià).

Pel que fa als parlars del domini continental, la classificació tradicional en dialectes orientals (cat. central, rossellonès) i occidentals (cat. n.-occ., val.) és clarament imperfecta. Efectivament, no pot ésser passada per alt la relativa independència dels anomenats parlars laterals, rossellonès i valencià, en relació amb els parlars del Principat. El cas del valencià és especialment remarcable, per tal com aquest dialecte difereix del català central pràcticament pel que fa a tots els criteris exposats en aquest treball, i del català nord-occidental sobretot pel que fa a tendències de pronúncia de consonants.

Els parlars del Principat que limiten amb rossellonès i valencià constitueixen veritables subdialectes de transició. És el cas dels parlars pellarès, ribagorçà, garrotxí..., per una banda, i dels parlars del baix Aragó, tortosí..., per una altra.

5.2 *Divisió dialectal*

Les àrees laterals aïllades i laterals presenten dos dialectes cada una, a saber, balear i alguerès, i rossellonès i valencià. Resulta també apropiada la distinció entre dos dialectes en el conjunt dialectal del Principat, a saber, oriental i occidental, tal com proven, per exemple, diversos trets diferencials de vocalisme. En definitiva, l'anàlisi sincrònica de trets i tendències lingüístics confirma l'entitat dels sis dialectes del català exposats a continuació: rossellonès, català oriental, català occidental, valencià, balear, alguerès.

L'anàlisi lingüística presentada aquí no confirma una classificació dels parlars catalans en blocs oriental (dialectes rossellonès, català oriental del Principat o català central, balear, alguerès) i occidental (dialectes català occidental del Principat o nord-occidental, valencià). En conseqüència, els parlars laterals aïllats alguerès i balear i els parlars laterals valencià i rossellonès no són estrictament afiliables ni amb el català occidental del Principat ni amb el català oriental del Principat.

En bona part, la divisió dialectal en blocs oriental i occidental és segurament atribuïble a una sobrevaloració dels aspectes de lingüística diacrònica sobre les consideracions de tipus sincrònic. Efectivament, la supeditació dels parlars laterals i laterals aïllats als parlars centrals afavoreix una realitat dialectal reminiscent de l'anterior al període històric d'expansió del català a les Balears, País Valencià i l'Alguer. Com a conseqüència d'aquest fet hom pot argumentar que la classificació en blocs no atorga prou individualitat lingüística als parlars laterals aïllats i laterals del domini català. És clar que una divisió dialectal del català actual ha de reposar sobre trets sincrònics (que, al seu torn, poden tenir correlats diacrònics diferenciadors).

L'èmfasi sobre els criteris diacrònics fa que sovint hom concedeixi massa importància als trets lingüístics individuals en lloc d'avaluar tendències generals que englobin el major nombre possible de trets. Sembla que una divisió dialectal és més representativa com més exhaustiu és el llistat de trets presos en consideració. És convenient, doncs, que una classificació dialectal sigui elaborada a partir

de l'avaluació d'un nombre suficient de diferències i d'afinitats lingüístiques entre dialectes. En aquest treball hem volgut atorgar prioritat manifesta a tendències generals de pronúncia sobre realitzacions fonètiques particulars.

DANIEL RECASENS I VIVES
Universitat Autònoma de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER 1908 A. M. ALCOVER, *Una mica de dialectologia catalana*, «Boletí del Diccionari de la Llengua Catalana», 4 (1908), 194-303.
- ALCOVER i MOLL 1929-32 A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, *La flexió verbal en els dialectes catalans*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura», 2-5 (1929-32).
- ALIBERT 1935 L. ALIBERT, *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians* (Tolosa 1935).
- ALPI *Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, dirigit per T. NAVARRO TOMÁS (Madrid 1962).
- ALPO *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*, dirigit per H. GUITER (París 1966).
- BADIA 1951 A. M. BADIA, *Gramática histórica catalana* (Madrid 1951).
- BARTOLI 1925 M. BARTOLI, *Introduzione alla neolinguistica* (Ginebra 1925).
- BIBILONI 1983 G. BIBILONI, *La llengua dels mallorquins. Anàlisi sociolingüística*, tesi doctoral (Universitat de Barcelona 1983).
- BLASCO 1984 E. BLASCO, *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algherese* (Tubinga 1984).
- CATALÁN 1971 D. CATALÁN, *En torno a la estructura silábica del español de hoy y del español de mañana*, «Sprache und Geschichte (Festschrift für H. Meier)» (Munic 1971), 77-110.
- COLOMINA 1985 J. COLOMINA, *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística* (Alcoi 1985).

- COMAS 1970 J. COMAS CAUSSA, *Caracterització del parlar de Pau (A. Empordà)*, tesi de llicenciatura (Universitat de Barcelona 1970).
- COROMINES 1974 J. COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona 1974²).
- COROMINES 1976 J. COROMINES, *Entre dos llenguatges*, 2 vols. (Barcelona 1976).
- COSTA 1977 G. COSTA, *Del canvi de o tancada tònica en u al català del nord*, «Revue de Linguistique Romane», 41 (1977), 293-301.
- DELATTRE 1946 P. C. DELATTRE, *Stages of Old French phonetic changes observed in Modern Spanish*, «Publications of the Modern Language Association», 61 (1946), 7-41.
- DCVB *Diccionari català-valencià-balear*, dirigit per A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, vols. I-X (1975²-1969).
- DECLC *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, J. COROMINES, vols. I-VI (1980-86).
- FERRANDO i GUIRAU 1983 A. FERRANDO i A. GUIRAU, *Particularitats fonètiques i anivellament geolingüístic a la comarca de Morella*, «L'Espill», 17-18 (1983), 209-230.
- FOUCHÉ 1924 P. FOUCHÉ, *Phonétique historique du roussillonnais* (Tolosa-París 1924).
- GILI 1932 S. GILI GAYA, *Estudi fonètic del parlar de Lleida*, «Miscel·lànea Alcover», 241-255 (Palma 1932).
- GIMENO 1982 LL. GIMENO, *Precisions geolingüístiques sobre el tortosí*, tesi de llicenciatura (Universitat de Barcelona 1982).
- GRIMALT 1972 J. GRIMALT, *El vocalisme de Felanitx*, «Mayurqa» (1972), 8, 57-63.
- GUITER 1984 H. GUITER, *El català del nord*, «Miscel·lània Sanchis Guarners», 1, 149-158 (València 1984).
- GULSOY 1981 J. GULSOY, *L'evolució de les ee tòniques en català*, «Mélanges de Philologie et de Toponymie Romanes offerts à H. Guiter», 81-104 (Perpinyà 1981).
- GULSOY 1982 J. GULSOY, «Pròleg» a Ph. D. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català preliterari* (Barcelona 1982).
- HOCK 1976 H. H. HOCK, *Final weakening and related phenomena*, dins «1975 Mid-America Linguistics Conference Papers», F. Ingemann (ed.) (Lawrence, Kansas, 1976), 219-259.
- HOOPER 1976 J. B. HOOPER, *An Introduction to Natural Generative Phonology* (Academic Press 1976).
- KUEN 1932-34 H. KUEN, *El dialecte de Alger i su posició en la historia de la llengua catalana*, «Anuari de l'Oficina Romànica de

- Llengua i Literatura», 5 (1932), 121-177; 7 (1934) 41-112.
- LÜDTKE 1953 H. LÜDTKE, *Il sistema consonantico del sardo logudorese*, «Orbis», 2 (1) (1953), 411-422.
- LUNA 1982 X. LUNA, *El vocalisme del català a la zona de transició central-septentrional (A. Empordà)*, tesi de llicenciatura (Universitat Autònoma de Barcelona 1982).
- MALMBERG 1949 B. MALMBERG, *La structure syllabique de l'espagnol*, «Boletim de Filologia» 9, (1949), 99-120.
- MALMBERG 1952 B. MALMBERG, *Occlusion et spirance dans le système consonantique de l'espagnol*, «Mélanges de Philologie Romane offerts à Karl Michaelsson» (1952), 356-365.
- MASSIP 1979 M. A. MASSIP, *El dialecte tortosí a través de l'obra de Moreira*, tesi de llicenciatura (Universitat de Barcelona 1979).
- MOLL 1932 F. de B. MOLL, *Estudi fonètic i lexical del dialecte de Cintadella*, «Miscelánea Alcover», (Palma 1932) 397-460.
- MOLL 1934 F. de B. MOLL, *Transcripció de cançons populars amb notes de fonètica sintàctica*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura», 7 (1934), 1-34.
- MOLL 1955 F. de B. MOLL, *Els parlars baleàrics*, «Actas del VII Congreso Internacional de Lingüística Románica», 1, (Barcelona 1955) 127-136.
- MOLL 1980 F. de B. MOLL, *El parlar de Mallorca* (Barcelona 1980).
- MONTOYA 1981 B. MONTOYA, *Confluència de llengües a les Valls del Vinapó (Un cas de sociolingüística valenciana)*, tesi de llicenciatura (Universitat d'Alacant 1981).
- MORANT i ESCRIVÀ 1987 R. MORANT i V. ESCRIVÀ, *L'apitxat de Gandia: un problema sociolingüístic* (la Safor 1987).
- NAVARRO TOMÁS 1975 T. NAVARRO TOMÁS, *Áreas geográficas de consonantes finales*, dins *Capítulos de geografía lingüística de la Península Ibérica* (Bogotá 1975).
- NAVARRO TOMÁS 1972 T. NAVARRO TOMÁS, *Manual de pronunciación española* (Madrid, 1972¹⁷).
- NAVARRO TOMÁS I SANCHIS GUARNER 1934 T. NAVARRO TOMÁS i M. SANCHIS GUARNER, *Análisis fonético del valenciano literario* «Revista de Filología Española», 21 (1934), 113-141.
- RAFEL 1981 J. RAFEL, *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico* (Universitat de Barcelona, 1981).

- RASICO 1982 Ph.D RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català pre-literari* (Barcelona 1982).
- RECASENS 1991 D. RECASENS, *Fonètica descriptiva del català* (Barcelona 1991).
- ROHLFS 1970 G. ROHLFS, *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne* (Tubinga 1970).
- RONJAT 1930-37 J. RONJAT, *Grammaire [b]istorique des parlers provençaux modernes* (Montpellier 1930-37).
- SANCHIS GUARNER 1949 M. SANCHIS GUARNER, *Notícia del habla de Aguaviva de Aragón*, «Revista de Filología Española», 33 (1949), 15-65.
- SANCHIS GUARNER 1950 M. SANCHIS GUARNER, *Gramàtica valenciana* (València 1950).
- SISTAC 1987 R. SISTAC, *El ribagorçà a l'Alta Llitera*, tesi doctoral (Universitat de Barcelona 1987).
- VENNEMANN 1988 Th. VENNEMANN, *Preference Laws for Syllable Structure* (Mouton 1988).
- VENY 1959-60 J. VENY, *Paralelismos léxicos en los dialectos catalanes* «Revista de Filología Española» 42-43 (1959-60).
- VENY 1983 J. VENY, *Els parlars catalans* (Palma de Mallorca 1983⁴).
- VIRDIS 1978 M. VIRDIS, *Fonetica del dialetto sardo campidanese* (Sàsser 1978).
- WAGNER 1907 M.L. WAGNER, *Lautlehre der Südsardischen Mundarten* (Halle 1907).